

які вчинили злочини проти миру, людства та воєнні злочини, тим самим забезпечуючи правовий захист громадян.

Механізм притягнення рф до кримінальної відповідальності за вчинення геноциду українського народу постійно удосконалюється. Саме тому важливо встановлювати особу кожного російського військовослужбовця, керівника та командирів, адже таким чином буде значно простіше притягнути їх до відповідальності у Міжнародному кримінальному суді.

Список використаних джерел:

1. Президент України. Президент підписав указ про запровадження воєнного стану в Україні, Верховна Рада його затвердила / ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ // Офіційне інтернет-представництво. 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-ukaz-pro-zaprovadzhennya-voennogo-stanu-73109>.
2. Закон України \"Про правовий режим воєнного стану\". 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

***Ружнілова Вікторія Віталіївна**
студентка 2 курсу, група 201 ННІ
№1, Національна академія
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Чижев Денис Анатолійович,
доцент кафедри конституційного
права та прав людини Національна
академія внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Під час воєнного стану, який є особливо тяжким періодом для України та значно ускладнюється одночасним етапом реалізації прагнень нашою державою відновити економіку внаслідок загострення пандемічної нестабільності, а також через глобальну макроекономічну дестабілізацію, важливим фактором є дотримання прав людини. За умов кризи, людські ресурси, будучи носіями унікальних знань, вмінь та досвіду, залишаються ключовими факторами, що необхідні країні для збереження безперервності роботи економічного, політичного і соціального секторів. Відповідно, права і свободи людини є найвищою цінністю, проте їх характерною ознакою, як принципово важливої риси прогресивного суспільства, є історична нестійкість, мінливість та підпорядкованість соціально-економічним

процесам у державі, що суперечить ustalеним принципам гуманізму, однак залишається характерним в умовах війни.

Права людини в умовах війни – це невід’ємна від прогресивного сучасного соціуму цінність; вона виступає ключовим об’єктом конституційного і нормативно-правового регулювання, що є безумовною функцією національного законодавства.

Аспектам реалізації прав людини в умовах воєнного стану приділено праці багатьох дослідників сучасності. Активні дискусії навколо проблематики тривають, оскільки питання набуло актуальності та стало важливим для України в контексті збереження людського потенціалу під час збройної агресії з боку Російської Федерації. Зокрема, проблематика реалізації прав людини всебічно досліджена у працях О.Прієшкіної, М.Ковалів [1], Т.Заворотченко, А.Олійника, Л.Демидової, В.Свердліченко [2], О. Буханевич, А.Мерник, О.Петришин [3], В.Пилипенко, П.Пилипишина, Н.Раданович [4], С.Кузніченко [5] та ін.

Так, М.Ковалів детермінує важливість процесів визнання і реалізації прав людини в умовах сучасного прогресивного суспільства. Узагальнюючи загальну практику реалізації прав громадян, науковець отримав висновок, що існує прямий зв’язок між розвитком держави, суспільства та організаційно-правового механізму забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина; цей зв’язок «виражається в тому, що в тоталітарній державі з нестабільною політичною і економічною обстановкою не може бути досконалого організаційно-правового механізму забезпечення захисту прав людини» [1, с. 75]. Відповідно, якість життя громадян, навіть в умовах воєнного стану, безпосередньо залежить від досконалості правового регулювання прав кожного із вище окреслених суб’єктів правовідносин.

В. Свердліченко досліджує актуальний феномен зловживання правом на честь, гідність та ділову репутацію в умовах воєнного стану. Визначено, що зловживання правом є одним із найпопулярніших способів затягування судових процесів в умовах дії спеціального/воєнного правового режиму. Проте, в ході перманентних досліджень проблематики науковець доводить, що зловживання правом на честь, гідність та ділову репутацію в умовах війни унеможлиблюється, зокрема призначення права проявляється через «усвідомлювання кожною особою своєї цінності, суспільної значущості та моральної рівності поряд з іншими особами», навіть в умовах війни [2, с. 359].

Організаційні аспекти впорядкування суспільних відносин, що виникають у зв’язку з надзвичайними та військовими ситуаціями, досліджують О.Буханевич, А.Мерник, О.Петришин. Як зазначають науковці, воєнний стан, будучи одним із проявів введення спеціального правового режиму, передбачає застосування сукупності специфічних правових засобів, які визначають права людини, надають громадянам певні дозволи, заборони чи обмеження, при цьому, акцентуючи свою увагу на регуляторних функціях правових інструментів чи конкретного правового режиму [3, с. 77]. Окрім того, аспектам реалізації прав і свобод людини під час збройних конфліктів

відведено значну увагу у працях В.Пилипенко, П.Пилипишина, Н.Раданович. Науковці здійснили ретроспективний аналіз прав людини у рамках міжнародного права прав людини та у рамках міжнародного гуманітарного права [4, с. 46-47], узагальнили еволюцію прав людини в умовах збройного конфлікту, що розпочався в Україні у 2014 році, а також визначили перспективність подальших трансформацій в умовах сьогоденних подій.

С. Кузніченко, О. Буханевич, А.Мерник також досліджують зарубіжний досвід реалізації прав людини в умовах воєнного стану. В ході детермінування різних аспектів забезпечення реалізації прав громадян науковці визначили, що в умовах озброєної агресії актуалізуються імперативні методи, зокрема у формах екстреного порядку регулювання суспільних відносин, іноді спираючись на засоби примусу [5, с. 64].

На сьогоднішній день проблематика є детально дослідженою вищезазначеними науковцями, обізнаними та компетентними в питаннях реалізації прав людини в умовах війни чи воєнного стану. Однак, питання актуалізується внаслідок тих жахливих подій, що відбуваються на теренах сучасної України, а, відповідно, вимагає нових досліджень, обґрунтувань і узагальнень.

Стаття 3 Конституції України регламентує, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [6]. Права громадян та їх гарантії відображають зміст, функціональні обов'язки і стратегічну спрямованість діяльності держави, яка, як учасник соціально-економічних відносин, не лише зобов'язана виконувати певні функції, а й нести відповідальність перед людиною за свою діяльність. Таким чином, утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави, в тому числі в умовах воєнного стану. Конституція, будучи найвищим законом в Україні та маючи потужний регуляторний потенціал, надає пріоритет правам людини над потребами чи інтересами держави, що є свідченням модифікації відносин між зазначеними суб'єктами та стверджує про виведення на якісно новий рівень механізму реалізації прав громадян в умовах сучасного соціуму.

Цікавою практикою детермінування прав людини як соціальної категорії є теорія, яку розробив французький юрист чеського походження Karel Vašák. Він стверджував про існування декількох поколінь прав людини, що виникли в ході їх еволюції [7, с. 41]. Така теоретична концепція, з огляду на контекст введеного воєнного стану в сучасній Україні, є особливо важливою, оскільки підтверджує існування цілого спектру прав громадян, які були історично сформовані та не можуть бути відібрані у людини навіть за умови озброєного конфлікту.

Автономність людини в умовах війни – це її право на відстоювання власної думки, громадянської позиції; «це визнання права людини на формування та збереження особистісного, суверенного простору, який необхідний для кожної особи задля незалежного волевиявлення, самовизначення, що ґрунтується на альтернативному виборі норм моралі,

релігії, права, і має бути гарантовано захищений від втручання інших суб'єктів, зокрема держави» [8].

Теорія права свідчить про існування сукупності прогресивних концепцій, які лише підтверджують високу значимість конституційних прав, визначених із врахуванням ментальності громадян, унікальності нації та стратегічних пріоритетів. Умови воєнного стану спричиняють специфічні обмеження для життєдіяльності громадян, проте вони в жодному разі не стосуються скасування таких безумовних прав, як [6, ст. 64; 9, ст. 20]: рівність громадян щодо конституційних прав і свобод та рівність перед законом (ст. 24); заборона позбавлення громадянства, права зміни громадянства (ст. 25); невід'ємне право на життя (ст. 27); право на повагу до гідності людини (ст. 28); право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); право направляти індивідуальні/колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових/службових осіб цих органів (ст. 40); право на житло (ст. 47); рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівні правадітей (ст. 51, 52); право на судовий захист (ст. 55); право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56); право знати свої права і обов'язки (ст. 57); незворотність дії в часі законів, нормативно-правових актів (ст. 58); право на професійну управничу допомогу (ст. 59); право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази (ст. 60); право не бути двічі притягненим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ст. 61); презумпція невинуватості (ст. 62); право не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (ст. 63).

Постає питання: які обставини можуть спричинити обмеження прав громадян і чому саме в умовах війни, коли стійкість суспільних взаємозв'язків і так втрачає свою силу, а рівень загальнонаціональної деморалізації набуває безпрецедентних показників, відбувається обмеження прав людини? А пов'язані такі обмеження із потребою щодо зниження суб'єктивного впливу на стратегію врегулювання збройного конфлікту. Зокрема, відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це «особливий правовий режим, що вводиться в державі чи в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності, територіальній цілісності країни» [9]. Беззаперечним є той факт, що більшість цивільних громадян не володіють навіть базовими навичками реалізації

заходів, необхідних задля протидії агресору, а їх судження ґрунтуються переважно на суб'єктивних поглядах, індивідуальних інтересах чи власних спостереженнях, які можуть суперечити стратегії і тактики ведення бойових дій. Це зумовлює потребу в обмеженні прав громадян у певних аспектах, проте повністю унеможлиблює порушення визначених Конституцією базових прав і свобод. Важливим джерелом прав людини в контексті міждержавних конфліктів, зокрема в актуальних умовах жорстких проявів збройної агресії Російської Федерації в Україні, є міжнародне гуманітарне право (далі –МГП) або право збройних конфліктів. Це саме та галузь міжнародного права, що визначає ключові норми і принципи захисту прав людини, містить обмеження щодо застосування насильства під час збройних конфліктів, висуваючи такі вимоги [10, с. 1]: □ по-перше, щадити тих, хто не бере або припинив брати безпосередню участь у воєнних діях; □ по-друге, обмежувати насильство обсягом, необхідним для досягнення мети конфлікту, а вона може полягати (незалежно від причин, через які конфлікт розпочався) лише у тому, щоб послабити військовий потенціал супротивної сторони. Специфіка захисту прав людини закладена у ключових нормах МГП, одна із яких відома як «декларація (застереження) Мартенса». Це положення вперше було включене до преамбули Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1899 р. на пропозицію юриста-міжнародника та дипломата Ф.Ф.Мартенса, і пізніше стало самостійною нормою, яка з редакційними змінами включалась до наступних конвенцій з МГП. Її було включено до статей, присвячених правовим наслідкам денонсації Женевських конвенцій I-IV (ст. 63/62/142/158), а також до п. 2 ст. 1 Додаткового Протоколу до Женевської конвенції I, де декларацію Мартенса викладено у такій редакції: «У випадках, не передбачених цим Протоколом або іншими міжнародними угодами, цивільні особи та комбатанти залишаються під захистом і дією принципів міжнародного права, що походять зі сталих звичаїв, з принципів гуманності та з вимог суспільної свідомості» [10, с. 3].

Отже, у ході дослідження було визначено, що права людини в умовах воєнного стану – це найвища цінність, історично невід'ємні права громадян, що одночасно акцентують увагу на: 1) з одного боку, безумовній цінності людини, а також необхідності її підтримки у складних обставинах; 2) з іншого боку, обмеженні впливу громадян на стратегію і тактику вирішення збройного конфлікту, зокрема завдяки унеможливленню прийняття суб'єктивних рішень чи неефективних дій громадянами. В Україні основу правової бази формують саме конституційні права, які за своєю сутністю є і політичними, і економічними, і солідарними. Їх скасування неможливе незалежно від правового режиму, що запроваджено у державі. Серед не менш важливого джерела права в умовах війни є міжнародне гуманітарне право.

Ключова сукупність прав людини відображена у Конституції України та детермінована у науковій роботі. Проте, життєдіяльність громадян в умовах воєнного стану є особливо важким періодом для України, а тому концепції та

практика реалізації прав людини вимагають вдосконалення, що зумовлює перспективність проблематики та формує вектори для подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Ковалів М.В. Захист прав і свобод людини та громадянина як одне із завдань держави. Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: мат. доп. учасників VII-го Всеукраїнського круглого столу. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 74–77.
2. Сverdlichenko V. P. Аналіз категорії «зловживання правом на честь, гідність та ділову репутацію» в умовах надзвичайного або воєнного стану. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. No 5. С. 356–361. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.119930>
3. Bukhanevych O.M., Mernyk A.M., & Petryshyn O.O. Approaches to understanding the category “special legal regimes”. Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. 2021. No28(1). pp. 71–78. DOI:10.37635/jnalsu.28(1).2021.71-78
4. Pylypenko V.F., Pylypyshyn P.B., & Radanovych N.M. Features of legal regulation of human rights in armed conflicts. Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. 2021. No28(1). pp. 43–51. DOI: 10.37635/jnalsu.28(1).2021.43-51
5. Bukhanevych O.M., Kuznichenko S.O., & Mernyk A.M. Foreign experience unconstitutional and legal regulation of restrictions on human rights in conditions of emergency and martial law. Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. 2021. No28(2). pp. 55–65. DOI:10.37635/jnalsu.28(2).2021.55-65
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 No254к/96-ВР. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
7. Малоожон О.І. Четверте покоління прав людини в контексті української сучасності. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. No 12. С. 41–44. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-12/6>
8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 No389-VIII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/389-19>
9. Бунчук О. Новітні людські права: прийняти не можна заборонити. Available at: <https://law.chnu.edu.ua/novitni-liudski-prava-priyniaty-nemozhna-zaboronyty/>
10. Гнатковський М.М. Повага до прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні застосування судами норм міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини, Київ. 2017. С. 22. Available at: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Report_Respect-for-HR-in-Conflict_Gnatovsky_UKR.pdf .